

## Σχετικά με το βιβλίο «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών»

Το βιβλίο «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών» μετέφρασα στα 1996-1997 στο Μιλάνο, όπου είχα καταφύγει με την βοήθεια του ιταλικού Συνδέσμου των Αντιρρησιών Συνείδησης, μετά την άδικη απόρριψη από το Συμβούλιο της Επικράτειας της καθ' όλα τεκμηριωμένης αίτησης μου να ακυρωθεί η κλήση μου να υπηρετήσω τον στρατό, εφόσον στο παρελθόν είχα καταδικαστεί σε κάθειρξη, δηλ. από 5 ως 25 χρόνια φυλάκισης. Εγώ είχα καταδικαστεί σε 9 και έμεινα 3 χρόνια και 9 μήνες στην φυλακή.

Οι λόγοι που με οδήγησαν να επιλέξω αυτό το βιβλίο για μετάφραση, έχουν σχέση από την μια με την γλώσσα του βιβλίου, τα Ιταλικά, και από την άλλη με τις ιδεολογικές και πολιτικές μου επιλογές. Κατ' αρχήν, ζώντας στην Ιταλία, ήμουν σε συνεχή άμεση επαφή με την γλώσσα, κάτι που έκανε την μετάφραση πιο ξεκούραστη, από το να μην άκουγα καθόλου αυτήν την γλώσσα, και από την άλλη είχα ήδη μεταφράσει άλλα βιβλία από τα Ιταλικά, από τα οποία είχε ήδη εκδοθεί, από το 1990 το βιβλίο «Η παρακμή του ποινικού δικαίου» του αναρχικού δικηγόρου των αρχών του προηγούμενου αιώνα Λουίτζι Μολινάρι. Το ότι θα εξασκούσα περαιτέρω τα ιταλικά μου, δηλ., βάρυνε αρκετά στην απόφασή μου να μεταφράσω αυτό το βιβλίο.

Τώρα το γιατί αυτό και όχι άλλο ιταλικό βιβλίο, έχει σχέση με τις συγγραφείς και με το θέμα του. Οι συγγραφείς ήταν και οι τρεις γυναίκες επαναστάτριες και μέχρι τότε (1997) δεν είχαν κυκλοφορήσει στα ελληνικά βιβλία με αναμνήσεις επαναστατριών που δεν είχαν άμεση σχέση με το κομμουνιστικό κίνημα, δηλ. το κίνημα που εκπροσωπήθηκε από τους Λένιν, Στάλιν, Μάο, Κιμ Ιλ Σουγκ, Τρότσκι, κλπ. Αν εξαιρέσουμε το βιβλίο «Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού» της αναρχικής Σοφίας Κυρίτση, ό,τι είχε μέχρι τότε κυκλοφορήσει στην Ελλάδα από αναμνήσεις επαναστατριών, είχε να κάνει με το κομμουνιστικό κίνημα, εκτός από καμιά εικοσαριά σελίδες από την αυτοβιογραφία της Ρωσίδα επαναστάτριας, μέλους της οργάνωσης «Λαϊκή Θέληση» (Ναρόντναγια Βόλια στα Ρώσικα), Βέρας Φίγκνερ, που περιλαμβανόταν στην ανθολογία γυναικείων κειμένων «Ψωμί και τριαντάφυλλα» των εκδόσεων «Γλάρος». Ίσως να είχαν κυκλοφορήσει και τίποτα μπροσουρίτσες, που μου έμειναν άγνωστες, σαν την μπροσουρά «Η γυναίκα σ' ένα στρατόπεδο της Βορκουτά» ή κάτι τέτοιο,

η οποία αποκάλυπτε τα μαρτύρια των γυναικών πολιτικών κρατουμένων στα στρατόπεδα του πρώτου σοσιαλιστικού κράτους, της Σοβιετικής Ένωσης. Το να μην υπάρχουν μεταφρασμένες αναμνήσεις επαναστατριών άλλων από τις κομμουνίστριες, κατά κάποιο τρόπο συσκοτίζε τους αγώνες αυτών των γυναικών, πολλές από τις οποίες, όπως θα διαπιστώσει, όποιος διαβάσει το βιβλίο «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών», πλήρωσαν αυτόν τον αγώνα και με την ίδια τους την ζωή, πέρα από τα πολλά χρόνια που έβγαλαν σε φυλακές και εξορίες. Αυτό το γεγονός σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι κομμουνίστριες πάντα έδειχναν μια αρνητική προκατάληψη προς το φεμινιστικό κίνημα, τουλάχιστον αυτές που υπερασπιζόντουσαν τον σοβιετικό ή κινεζικό κομμουνισμό, έκανε ακόμα μεγαλύτερη την ανάγκη για μετάφραση αναμνήσεων επαναστατριών που είχαν φεμινιστική συνείδηση και ισότιμες σχέσεις με τους άντρες επαναστάτες.

Η συμμετοχή των γυναικών στο επαναστατικό κίνημα είχε ιδιαίτερη σημασία να προβληθεί όχι μόνο γιατί συνήθως, στην Ελλάδα τουλάχιστον, επικρατεί η αντίληψη ότι οι επαναστατικοί αγώνες, σαν πολεμικές δραστηριότητες, αποτελούν στρατιωτικό πεδίο, και οι άντρες, από την φύση τους, είναι πιο κατάλληλοι σαν στρατιώτες, αλλά και γιατί, μέσα από τις αναμνήσεις των υπό συζήτηση τριών επαναστατριών, προκύπτει ότι η αντιμετώπιση των γυναικών, στα πλαίσια των επαναστατικών οργανώσεων εκείνης της εποχής, ήταν ισότιμη με των αντρών. Η έννοια του ανδρισμού φαίνεται τελείως ξένη προς την συμπεριφορά των αντρών συντρόφων των τριών επαναστατριών, και οι γυναίκες αναλάμβαναν τις ίδιες επαναστατικές πρωτοβουλίες, όπως και οι άντρες. Και μιλάμε για γυναίκες που δεν είχαν καμιά στρατιωτική εκπαίδευση ούτε η συμμετοχή τους στο κίνημα προϋπέθετε να είναι γυμνασμένες για να δίνουνε ξύλο. Και το ίδιο ίσχυε για τους άντρες. Μάλιστα από τις υπό συζήτηση αναμνήσεις προκύπτει ότι οι γυναίκες στο κίνημα έχαιραν ιδιαίτερου σεβασμού και οι άντρες, όταν χρειαζόταν, κάνανε δουλειές που κατά κανόνα γινόντουσαν αποκλειστικά από γυναίκες, όπως το μαγείρεμα. Ιδιαίτερα οι αναμνήσεις της Κοβάλσκαγια, είναι γεμάτες με αναφορές στον φεμινισμό και στις προσπάθειες που γινόντουσαν από τους επαναστάτες διανοουμένους της εποχής για το ανέβασμα του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών και την ισότιμη συμμετοχή τους σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Εκείνη την εποχή οι γυναίκες δεν γινόντουσαν δεκτές στα πανεπιστήμια, αλλά ούτε

μπορούσαν να κάνουν στα γυμνάσια ότι και οι άντρες, όπως η γυμναστική.

Ακόμα από αυτές τις αναμνήσεις προκύπτει ότι στα πλαίσια του συνεταιριστικού κινήματος που τότε πρωτοεμφανιζόταν οι γυναίκες επαναστάτριες δημιούργησαν και συνεταιριστικές επιχειρήσεις μόνο για γυναίκες, όπως τα ραφεία, άσχετα αν οι επιχειρήσεις αυτές δεν έφεραν τα αποτελέσματα που οι επαναστάτριες έλπιζαν, γιατί οι ειδικευμένες εργάτριες διεκδικούσαν καλύτερες αμοιβές από τις μη ειδικευμένες επαναστάτριες συναδέλφους τους, οι οποίες είχαν βάλει και τα λεφτά για να δημιουργηθούν οι συνεταιριστικές επιχειρήσεις.

Ένας άλλος λόγος που επέλεξα αυτό το βιβλίο για μετάφραση είναι ότι αναφέρεται στις απαρχές του επαναστατικού κινήματος της Ρωσίας, στο οποίο οι αναρχικοί συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό. Οι επαναστάτριες που μετέφρασα τις αναμνήσεις τους, όχι μόνο ήταν σύγχρονες των πιο διάσημων Ρώσων αναρχικών, σαν τον Μπακούνιν και τον Κροπότκιν, αλλά και επηρεάστηκαν άμεσα από αυτούς, αν κρίνουμε από την Βέρα Ζασούλιτς που φυλακίστηκε και εξορίστηκε για την όποια συμμετοχή της στην οργάνωση «Λαϊκή δικαιοσύνη» που είχε δημιουργήσει ο για ένα διάστημα συνεργάτης του Μπακούνιν Νετσάγιεφ, και την Όλγα Λιουμπάτοβιτς που πέρα από τις αναφορές της στην δράση του Κροπότκιν στην Ελβετία, εξυμνεί τον Κραβτσίνσκι που διέφυγε από την αστυνομία πάνω στο άλογο του Κροπότκιν και υπήρξε, όπως και άλλοι σύντροφοί του στην οργάνωση «Ναρόντναγια Βόλια» μέλος του μορφωτικού και πολιτικού κύκλου Τσαϊκόσφκν, όπως και ο Κροπότκιν. Μάλιστα ο Κραβτσίνσκι είχε πάρει μέρος και στην ιταλική εξέγερση του Μπενεβέντο, το 1877, όπου είχε πρωταγωνιστήσει ο διάσημος Ιταλός αναρχικός Ενρίκο Μαλατέστα. Με λίγα-λόγια, Ζασούλιτς και Λιουμπάτοβιτς βλέπουν τους Μπακούνιν και Κροπότκιν σαν μέλη του ίδιου, του δικού τους κινήματος.

Ακόμη, οι επαναστάτριες αυτές μπορούν να θεωρηθούν σαν μέλη ενός ευρύτερου κινήματος αμφισβήτησης που έδρασε στην εποχή τους και έγινε γνωστό με τον χαρακτηρισμό «μηδενιστές», χαρακτηρισμό που λάνσαρε ο διάσημος Ρώσος συγγραφέας Ιβάν Τουργκένιεφ στο βιβλίο του «Πατέρες και παιδιά». Αυτό το κίνημα ήταν σχετικά άγνωστο στους χώρους των αναρχικών το 1997 που μετέφρασα το βιβλίο, και όμως είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί υπήρξε η μήτρα μιας σειράς κινήματων και

οργανώσεων που αποσκοπούσαν στην κατάργηση της απολυταρχίας του Τσάρου και της ορθόδοξης εκκλησίας, τόσο σε επίπεδο θεσμών, όσο και σε μορφωτικό επίπεδο. Επηρεασμένο από τις επαναστατικές ιδέες της δυτικής Ευρώπης, που διαδόθηκαν μετά την μεγάλη Γαλλική Επανάσταση του 1789, το κίνημα των μηδενιστών διεκδικούσε την πολιτική και οικονομική δημοκρατία, που ήταν άγνωστες στην Ρωσία των Τσάρων. Και δεν αναγνώριζε καμιά εγκυρότητα σε οτιδήποτε δεν είχε επιστημονική και πρακτική αξία. Ο ήρωας του Τουργκένιεφ, στο βιβλίο του «Πατέρες και παιδιά», ο Μπαζάρωφ είναι γιατρός που προσφέρει δωρεάν τις υπηρεσίες του σε όσους χωρικούς δεν είναι σε θέση να πληρώσουν και χαρακτηρίζεται μηδενιστής, γιατί δεν δέχεται καμία επιβεβλημένη ηθική ή γενικά αξίες από αυτές που χαρακτηρίζουν την εποχή του, χωρίς να έχουν επιστημονική ή πρακτική χρησιμότητα, όπως δεν έχουν η θρησκεία, η κοινωνική ιεραρχία, ή οικογένεια, ο νόμος, η πατρίδα. Η Ζασούλιτς γνωρίζει για πρώτη φορά τον Νετσάγιεφ σε έναν κύκλο επιμορφωτικών συζητήσεων, όπου πολλοί συμμετέχοντες είχαν διαβάσει Πιζάρεφ ή Πιζάρωφ, όπως έχει μεταφραστεί, και στηρίζουν σε αυτόν τις προτάσεις τους. Ο Πιζάρεφ είναι ο πιο γνωστός εκπρόσωπος του μηδενισμού της εποχής του, έχοντας ήδη περάσει τέσσερα χρόνια στην φυλακή για τα γραπτά του, πριν η Ζασούλιτς γνωρίσει τον Νετσάγιεφ. Επίσης, ζευγάρι γιατρών είναι και οι πρωταγωνιστές του μυθιστορήματος «Τι να κάνουμε;» του σύγχρονου του Πιζάρεφ Τσερνισέφσκυ, ο οποίος με αυτό το μυθιστόρημα και το περιοδικό που διεύθυνε μαζί με τον Ντομπρολιούμπωφ, επηρέασε και έδωσε ταυτότητα όχι μόνο στους μηδενιστές της εποχής του, αλλά και στο μετέπειτα επαναστατικό κίνημα των ναρόντικων. Οι ναρόντικοι που θα μπορούσαν να μεταφραστούν και σαν φίλοι του λαού ή λαϊκιστές, αν στην Ελλάδα, δεν είχε τόσο αρνητική σημασία αυτός ο χαρακτηρισμός, αποτέλεσαν μέρος του ευρύτερου κινήματος των μηδενιστών, που, όπως προκύπτει και από αναφορά της Ζασούλιτς στην γυναικεία μόδα της εποχής, χαρακτήριζε ακόμα και τον τρόπο ντυσίματος. Με βάση τα παραπάνω είναι τελείως παρεξηγημένη η έννοια του μηδενισμού, όπως αυτός εμφανίστηκε στην Ρωσία, όταν συνδέεται με την έλλειψη πίστης στην δημοκρατία, στην επιστήμη και στα ανθρώπινα δικαιώματα και ταυτίζεται με μια ατομικιστική αντικοινωνικότητα, η οποία δίνει στον καθένα την απόλυτη ελευθερία να δημιουργεί και να ακολουθεί όποιες αξίες θέλει. Ίσως, αν αυτή η μετάφραση είχε εκδοθεί όταν έγινε, κάτι για

το οποίο επιδίωξα να πείσω τον φίλο και σύντροφο εκδότη Μιχάλη Πρωτοψάλτη εκείνη την εποχή, να μην είχε επικρατήσει στον αντιεξουσιαστικό χώρο τόσο εσφαλμένη εικόνα του μηδενισμού.

Ένας άλλος ιδεολογικός λόγος που με έκανε να μεταφράσω αυτό το βιβλίο είναι ότι απομυθοποιεί την κολακευτική εικόνα που παρουσιάζουν στο κοινό τα κόμματα για τον λαό, για να του αποσπάσουν ψήφους. Αυτή η εικόνα του αγνού και καλού λαού, την οποία επικρίνει ιδίως η Λιουμπάτοβιτς, αποτελεί συνέχεια της εξιδανίκευσής του από τους εξιδανικευτές της φύσης του 17<sup>ου</sup> αιώνα, σαν τον Ρουσσώ, οι οποίοι θεωρούσαν ότι ο άνθρωπος γεννιέται καλός και η κοινωνία με τους θεσμούς της, είναι αυτή που τον χαλάει, με συνέπεια να παραμένει τόσο περισσότερο καλός, όσο λιγότερες επιρροές δέχεται από την κοινωνία. Αυτή η εικόνα βρέθηκε στο επίκεντρο της θεώρησης του λαού από τους αναρχικούς εκείνης της εποχής, όπως και από τους μηδενιστές και συνετέλεσε τόσο στην λεγόμενη «πορεία προς τον λαό», που χρονικά ακολούθησε την καταστολή της συνωμοτικής επαναστατικής οργάνωσης «Λαϊκή δικαιοσύνη» του Νετσάγιεφ, όσο και στην δημιουργία της παράνομης επαναστατικής οργάνωσης «Γη και ελευθερία» που ακολούθησε την καταστολή της «πορείας προς τον λαό». Από διάσπαση της τελευταίας δημιουργήθηκαν οι οργανώσεις «Μαύρη αναδιανομή» και «Λαϊκή θέληση», στα Ρωσικά «Ναρόντναγια Βόλια», που υπήρξε η πιο διάσημη τρομοκρατική οργάνωση της εποχής, επειδή κατάφερε να σκοτώσει τον ίδιο τον Τσάρο. Από τις αναμνήσεις της Λιουμπάτοβιτς φαίνεται ότι στην καταστολή της «πορείας προς τον λαό», έπαιξε βασικό ρόλο ο ίδιος ο λαός που δεν ήταν σε θέση να εκτιμήσει αυτούς που αγωνιζόντουσαν για την χειραφέτησή του και τους κατέδιδε στην αστυνομία. Έτσι οι πρωταγωνιστές του κινήματος αυτού βρέθηκαν κατηγορούμενοι σε δύο μεγάλες δίκες, την «Δίκη των 50» και την «Δίκη των 193», οι οποίες κατέληξαν σε πολλές βαριές καταδίκες σε φυλακίσεις, καταναγκαστικά έργα και εξορία στην Σιβηρία. Από τις αναμνήσεις της Λιουμπάτοβιτς, αλλά και από την απομυθοποίηση που κάνει η Ζασούλιτς στους συνεταιρισμούς και στον Νετσάγιεφ, που στρατολογούσε τους οπαδούς του με το παραμύθι του για επικείμενη γενικευμένη εξέγερση του λαού, προκύπτει ότι ο λαός άφησε εκτεθειμένους τους επαναστάτες στην άγρια κρατική καταστολή, με συνέπεια, οι επαναστάτες να καταφύγουν στην παρανομία και στην

άμεση βίαιη αντιπαράθεση με τους πιο κακόφημους εκπροσώπους του κράτους.

Με λίγα-λόγια, από αυτές τις αναμνήσεις μπορεί να βγάλει κανείς πολλά συμπεράσματα για το πώς τα προοδευτικά και ριζοσπαστικά κινήματα, που αποσκοπούν στην εξασφάλιση των ανθρωπίνων, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπου αυτά δεν αναγνωρίζονται, όπως στην απολυταρχική Ρωσική αυτοκρατορία εκείνης της εποχής, οδηγούνται στην τρομοκρατία. Από την μια παραμένουν περιορισμένα σε μια μικρή μειοψηφία «φωτισμένων» επαναστατών αριστοκρατικής ή γενικά εύπορης καταγωγής, γιατί ο λαός παραμένει βουλιαγμένος στην άγνοια, στην αμάθεια, στις προλήψεις και στις προκαταλήψεις, και από την άλλη γνωρίζουν τόσο βίαιη καταστολή από την μεριά του κράτους, που η παρανομία και η ένοπλη αντιπαράθεση καταλήγει σαν η μόνη επιλογή για την άμυνά τους και την υπεράσπιση των θυμάτων της καταστολής. Δεν έχουν, δηλαδή, τα κινήματα αυτά την πρωτοβουλία, και η καταφυγή τους στην παρανομία και στην ένοπλη πάλη γίνεται καθαρά για λόγους τόσο της επιβίωσής τους σαν κινήματα, όσο και της φυσικής επιβίωσης των αγωνιστών που τα απαρτίζουν. Η καταστολή, εκείνη την εποχή στην Ρωσική αυτοκρατορία ήταν τέτοια που άνθρωποι κλεινότουσαν για χρόνια στις φυλακές, καταδικάζοντουσαν σε καταναγκαστικά έργα και εξοριζόντουσαν στην Σιβηρία, μόνο για τα γραπτά τους σε βιβλία και περιοδικά, στα οποία γραπτά τους διεκδικούσαν για τους Ρώσους τα δικαιώματα που εκείνη την εποχή αναγνωρίζοντουσαν σε χώρες της δυτικής ή κεντρικής Ευρώπης, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Ελβετία, χώρες όπου κατέφευγαν οι Ρώσοι επαναστάτες για να μην συλληφθούν. Από τις αναμνήσεις των Ρωσίδων επαναστατριών προκύπτει ότι δεν θα κατέφευγαν στην λεγόμενη τρομοκρατία, αν είχαν αφεθεί να διαδώσουν ελεύθερα τις ριζοσπαστικές ιδέες τους και να ανεβάσουν το πολιτιστικό επίπεδο του λαού, ώστε να είναι σε θέση να κατανοήσει αυτές τις ιδέες. Όμως, όχι μόνο φυλακίζοντουσαν και εκτελούνταν αν προβάλανε ένοπλη αντίσταση στους διώκτες τους, αλλά και μέσα στις φυλακές τους στερούσαν και το δικαίωμά τους στην αξιοπρέπεια. Η Ζασούλιτς αποφάσισε να σκοτώσει τον στρατηγό-διοικητή της Πετρούπολης, γιατί είχε υποβάλει σε μαστίγωμα τον αγωνιστή Μπογκολιούμπωφ, μόνο και μόνο γιατί δεν είχε βγάλει το καπέλο του μπροστά στον στρατηγό, ενώ οι πολιτική κρατούμενη Σιγκούντα αυτοκτόνησε επειδή υποβλήθηκε σε μαστίγωμα. Η αυτοκτονία της οδήγησε σε άλλες πέντε αυτοκτονίες

διαμαρτυρίας απέναντι στις σωματικές τιμωρίες, τρεις από γυναίκες και δύο από άντρες. Η καταστολή μέσα στις φυλακές, οδηγούσε τους συντρόφους των φυλακισμένων, που ήταν ελεύθεροι, να επιχειρούν να τους βγάλουν και αυτή η διαδικασία επέτεινε τις ένοπλες συγκρούσεις που μετά χαρακτηρίζονταν σαν μηδενιστική τρομοκρατία. Αυτή η αντιπαράθεση αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για τον τελικό εγκλωβισμό των επαναστατών σε μια πολιτική που επικεντρωνόταν στην φυσική εξόντωση των εκπροσώπων του κράτους, τους οποίους οι επαναστάτες θεωρούσαν άμεσα υπεύθυνους για τα δεινά του λαού, πιστεύοντας ότι αυτή θα τόνωνε το ηθικό του λαού και ο λαός θα εξεγείροταν ενάντια στους δυνάστες του. Αυτής της πολιτικής γέννημα ήταν η απόφαση της «Ναρόντναγια Βόλια» να επικεντρώσει τις προσπάθειές της στην φυσική εξόντωση του Τσάρου, με κάθε μέσο, ακόμα και με την θυσία πολλών ασχέτων προς τον Τσάρο ανθρώπων, ή ελάχιστα σχετικών. Είχαν προηγηθεί οι αποτυχημένες απόπειρες του Καρακόζωφ το 1868 και του Σολόβιεφ το 1879, οι οποίοι τιμωρήθηκαν γι' αυτές με θάνατο, κάτι για το οποίο οι επαναστάτες ήθελαν να εκδικηθούν τον Τσάρο επειδή τον θεωρούσαν και προσωπικά υπεύθυνο. Τελικά, η «Ναρόντναγια Βόλια» κατάφερε να σκοτώσει τον Τσάρο, την 1 Μαρτίου του 1881 (παλαιό ημερολόγιο), αφού προηγουμένα είχε σκοτώσει ή τραυματίσει και δεκάδες άλλους κατά τις προηγούμενες αποτυχημένες προσπάθειές της, όπως η ανατίναξη του τραίνου που μετέφερε τον Τσάρο, ή η ανατίναξη της αίθουσας του παλατιού, όπου έτρωγε ο Τσάρος. Παρ' όλα αυτά, ο λαός δεν εξεγέρθηκε, όπως ελπίζανε οι επαναστάτες της «Ναρόντναγια Βόλια», και το κύμα καταστολής που ακολούθησε διέλυσε αυτήν την οργάνωση, όπως και την άλλη που προέκυψε από την διάσπαση της οργάνωσης «Γη και ελευθερία», την «Μαύρη αναδιανομή».

Άλλος ένας λόγος που με έκανε να επιλέξω αυτό το βιβλίο για μετάφραση, είναι η κριτική που ασκούν η Ζασούλιτς και η Λιουμπάτοβιτς, στην πολιτική της εξαπάτησης του κοινού, προκειμένου αυτό να ενταχθεί σε επαναστατική οργάνωση ή να εξεγερθεί. Σε αυτήν διέπρεψε ο Νετσάγιεφ και αποτελούσε μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής που υποστήριζε ότι ο σκοπός αγιάζει τα μέσα, όποια και αν είναι αυτά. Οι βάσεις αυτής της πολιτικής εκτίθενται στην μπροσούρα του Νετσάγιεφ, που έγινε γνωστή με τον τίτλο «Η κατήχηση του επαναστάτη». Σύμφωνα με αυτήν την πολιτική ήταν και η δολοφονία από τον Νετσάγιεφ και τους στενότερους συνεργάτες του, του συνεργάτη του,

φοιτητή Ιβάνωφ, γιατί ο τελευταίος κατάλαβε την απάτη του Νετσάγιεφ και υπήρχε κίνδυνος να την αποκαλύψει σε όλα τα θύματα της εξαπάτησης, κάτι που θα οδηγούσε στην διάλυση της οργάνωσης του Νετσάγιεφ, ή στον περιορισμό της στους ελάχιστους φανατικούς οπαδούς του. Και όμως, η πολιτική της εξαπάτησης και της επιδίωξης επίτευξης των στόχων με θεμιτά και αθέμιτα μέσα, δυστυχώς, βρήκε μιμητές εκείνη την εποχή, παρά τα πολλά θύματα που είχε δημιουργήσει στους κόλπους των ίδιων των επαναστατών, όπως οι Στεφάνοβιτς και Ντετς, οι οποίοι προκάλεσαν εξέγερση των αγροτών στο Τσιγκουίριν, εξαπατώντας τους ότι η εξέγερσή τους θα είχε την υποστήριξη του Τσάρου, του οποίου αυτοί ήταν εκπρόσωποι. Αλλά το κυριότερο είναι ότι βρήκε και βρίσκει ακόμα μιμητές στους κομμουνιστές, οι οποίοι για την επίτευξη των σκοπών τους χρησιμοποιούν όλα τα μέσα. Χαρακτηριστικοί αποδέκτες της ηθικής του Νετσάγιεφ και μιμητές της πολιτικής του, υπήρξαν οι Λένιν, Στάλιν και Μάο, χωρίς να εξαιρείται και ο κυριότερος αντίπαλος του Στάλιν, ο Τρότσκι, υπεύθυνος για την εξόντωση των εξεγερμένων κατά της κομματικής δικτατορίας των Μπολσεβίκων ναυτών της Κροστάνδης το 1921. Ακόμα και η «Ναρόντναγια Βόλια» μπορεί να κατηγορηθεί για υιοθέτηση αυτής της πολιτικής του «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», γιατί προκειμένου να σκοτώσει τον Τσάρο σκότωσε άλλους που έτυχε να βρίσκονται κοντά του και επίσης, σαν πρόγραμμα της υιοθέτησε, σύμφωνα με την Λιουμπάτοβιτς, με αντιδημοκρατική διαδικασία, το πρόγραμμα της Εκτελεστικής της Επιτροπής που διατύπωσε το μέλος της διοικητικής επιτροπής της Τιχομίρωφ. Σύμφωνα πάντα με την Λιουμπάτοβιτς αυτό το πρόγραμμα είχε για κωβίνικο προσανατολισμό και αποσκοπούσε στην κατάληψη της εξουσίας μέσω μιας πολιτικής συνωμοσίας, με συνέπεια την αντικατάσταση μίας εξουσίας με μια άλλη εξουσία, μίας βίας με μια άλλη βία. Η ιστορία δικαίωσε τις εκτιμήσεις της Λιουμπάτοβιτς, όταν η εξουσία των επαναστατών Μπολσεβίκων αντικατέστησε την εξουσία του Τσάρου και η Ρωσική Αυτοκρατορία πήρε την μορφή της Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών. Όσο έμειναν στην εξουσία οι Μπολσεβίκοι του Λένιν και του Στάλιν, η κομματική τους δικτατορία υπήρξε ακόμα πιο αντιδημοκρατική από την μοναρχία του Τσάρου και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπου οδηγούνταν οι αντίπαλοι του καθεστώτος επί Τσάρου, όχι μόνο δεν καταργήθηκαν αλλά πολλαπλασιάστηκαν με αποτέλεσμα να βρουν εκεί τον θάνατο εκατομμύρια άνθρωποι από την



πείνα, το κρύο και την εξαντλητική δουλειά. Από αυτήν την άποψη, λοιπόν, ο «νετσαγιεφισμός», όπως τον αποκαλεί η Λιουμπάτοβιτς, σύμφωνα με την οποία, πριν την «Ναρόντναγια Βόλια» είχε από καιρό χάσει κάθε ηθική αξιοπιστία σαν πολιτικό πρόγραμμα στον επαναστατικό χώρο, θριάμβευσε.

Ακόμα πιο επικριτική απέναντι στον Νετσάγιεφ και το πολιτικό του πρόγραμμα υπήρξε η Ζασούλιτς, η οποία για την συνεργασία της μαζί του φυλακίστηκε από το 1869 μέχρι το 1873. Η Ζασούλιτς μας δίνει λεπτομέρειες για το πώς φτιάχτηκε η οργάνωση του Νετσάγιεφ «Ναρόντναγια Ρασπράβα» δηλ. «Δικαιοσύνη του Λαού», όπως και για την δράση του Νετσάγιεφ στα πλαίσια του φοιτητικού κινήματος της Αγίας Πετρούπολης, από τις οποίες διαπιστώνουμε ξεκάθαρα την πολιτική της εξαπάτησης που χρησιμοποιούσε για καλόν, κατ' αυτόν, σκοπό και την χρησιμοποιούσε τόσο καλά ώστε εξαπάτησε και τον ίδιο τον Μπακούνιν, ο οποίος είχε αρχικά γοητευτεί από την μαχητικότητα και την αδιαλλαξία του Νετσάγιεφ. Αργότερα, ευτυχώς, ο Μπακούνιν κατάλαβε το λάθος του και κατήγγειλε τον Νετσάγιεφ και την πολιτική του. Και αν οι ιστορικές συγκυρίες οδήγησαν τους ιδεολογικούς κληρονόμους του Νετσάγιεφ, τους Μπολσεβίκους, στην εξουσία, η επιτυχία της επανάστασής τους μας έδειξε όχι το πώς πρέπει να γίνονται οι επαναστάσεις αλλά το πώς δεν πρέπει να γίνονται, όπως χαρακτηριστικά το διατύπωσε ο Ενρίκο Μαλατέστα, ο πιο διάσημος Ιταλός αναρχικός, ο οποίος την εποχή που τον γνώρισε η Λιουμπάτοβιτς ήταν νεαρός, έζησε όμως αρκετά και είδε τα χάλια, στα οποία οδήγησε την Ρωσία ο Λένιν και ο Στάλιν με τους Μπολσεβίκους τους. Η Ζασούλιτς έζησε και αυτή αρκετά για να δει την λεγόμενη Οκτωβριανή Επανάσταση, που αποδεικνυε την αποτελεσματικότητα των μεθόδων του Νετσάγιεφ, και, βεβαίως, δεν δίστασε να την καταδικάσει, κι ας μην είχε προλάβει να δει τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας\*, όπως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν τα εγκλήματα του Στάλιν.

Άλλος ένας λόγος που κάνει το βιβλίο αυτό σημαντικό και δικαιώνει την επιλογή μου να το μεταφράσω είναι ότι αποδεικνύει την σχέση της επαναστατικής ηθικής που χαρακτήριζε τους επαναστάτες με την χριστιανική ηθική. Η Ζασούλιτς στις αναμνήσεις της κάνει άμεσες αναφορές στην αγάπη της για τον Χριστό των χριστιανών, ενώ η Λιουμπάτοβιτς στο εγκώμιο που πλέκει στον Κραβτσίνσκυ, τον

επαναστάτη που σκότωσε τον Μεξέντσοφ, τον αστυνομικό διευθυντή της Αγίας Πετρούπολης, γράφει ότι μέσω αυτού εκφραζόντουσαν μια σειρά ανθρώπων που είχαν προηγηθεί και που έζησαν σύμφωνα με τις αρχές του Χριστού. Σύμφωνα με την χριστιανική ηθική το ιδανικό για τους ανθρώπους είναι να μιμηθούν τον Χριστό και να θυσιάσουν για τους άλλους. Αυτό κυριάρχησε στους επαναστάτες από τις απαρχές του ρωσικού επαναστατικού κινήματος, ιδανικό, από το οποίο δεν ξεφεύγανε ούτε οι μηδενιστές, από τους οποίους οι πιο μαχητικοί, σαν τον Πιζάρεφ, δεν δίσταζαν να μπουν στην φυλακή ακόμη και για τα γραπτά τους. Οι επαναστάτες αυτοί στην μεγάλη πλειοψηφία τους ήταν παιδιά των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, που από τον χριστιανισμό είχαν υιοθετήσει την νοοτροπία της θυσίας για τους καταπιεσμένους, που στην περίπτωση της Ρωσίας εκείνης της εποχής ήταν οι αγρότες, που μέχρι το 1861 ήταν δουλοπάροικοι, και οι εργάτες. Ο Νετσάγιεφ εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο αυτήν την νοοτροπία, εμφυσώντας στους ακροατές τους ενοχές για την περίπτωση που θα έμεναν πίσω σε μια γενικευμένη εξέγερση των χωρικών, εφόσον, σύμφωνα με την ηθική, θα έπρεπε να θυσιάσουν για την ελευθερία των καταπιεσμένων. Το ίδιο το πιο γνωστό κείμενό του, η «Κατήχηση του επαναστάτη» απαιτεί από τον επαναστάτη να θυσιάσει τα πάντα, ακόμα και τον εαυτό του και τους άλλους, για την επανάσταση, η οποία θα φέρει την ελευθερία και την δικαιοσύνη στις καταπιεζόμενες τάξεις. Και όπως λέει η Ζασούλιτς επιδίωκε οι φοιτητές που είχε οργανώσει, επιστρέφοντας στα χωριά τους, να επηρεάσουν τους «σεμιναριστές», δηλ. τους σπουδαστές των θρησκευτικών σεμιναρίων, από τα οποία έβγαιναν οι παπάδες. Αυτοί θα διέδιδαν τις επαναστατικές ιδέες σε όλη την επαρχία. Τόσο γόνιμο έδαφος θεωρούνταν οι ποτισμένοι με χριστιανική ηθική σεμιναριστές, για την πολιτική του Νετσάγιεφ και των μηδενιστών γενικότερα. Ακόμα και ο Αλέξανδρος Μιχαήλωφ που το 1881 εκτελέστηκε, μαζί με άλλους τέσσερις, για την δολοφονία του Τσάρου, είχε κατά την λεγόμενη «πορεία προς τον λαό» περάσει ένα μεγάλο διάστημα δίπλα στους οπαδούς της θρησκευτικής αίρεσης των «Ρασκόλνικων», υιοθετώντας τα θρησκευτικά τους καθήκοντα με την ελπίδα να τους μεταδώσει τις επαναστατικές του ιδέες. Και να μην ξεχνάμε και τον Στάλιν, που προτού προσχωρήσει στο κόμμα των Μπολσεβίκων, ήταν κι αυτός «σεμιναριστής», δηλ. σπουδαστής θρησκευτικής σχολής. Δυστυχώς, στην Ρωσία η χριστιανική ορθόδοξη εκκλησία έπαιξε πάντα, και παίζει ακόμα, καθοριστικό ρόλο στην

κοινωνική ζωή. Και το ρωσικό επαναστατικό κίνημα, όχι μόνο δεν απέρριψε την απάνθρωπη ηθική της, αλλά, μέσω της επιρροής του και αργότερα της επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης σε όλα τα κομμουνιστικά κόμματα και οργανώσεις, την διέδωσε. Το ότι ένας επαναστάτης για να είναι επαναστάτης θα πρέπει να θυσιάζεται για τους άλλους, αυτό δηλ. που ζητάει ο Νετσάγιεφ στην «Κατήχησή» του, θεωρήθηκε και θεωρείται ακόμα αυτονόητο στους κομμουνιστές και στους αναρχικούς που επηρεάστηκαν από την ίδια επαναστατική παράδοση, δηλ. την ρωσική του Μπακούνιν και του Κροπότκιν, όπως οι Ισπανοί αναρχικοί. Το κακό είναι ότι όσοι θυσιάζουν τον εαυτό τους, δεν διστάζουν να θυσιάσουν και τους άλλους, για να πετύχουν τους σκοπούς τους, ακόμα και αν πρέπει να φτάσουν στην φυσική εξόντωση των άλλων. Γι' αυτό, όπου επικράτησαν οι κομμουνιστές, ακολούθησαν εκτελέσεις και στρατόπεδα συγκέντρωσης για όσους θεωρούσαν ότι ήταν πολιτικοί τους αντίπαλοι ή απλά διεφθαρμένοι από την αστική και την μικροαστική ηθική. Ο Νετσάγιεφ μπορεί να σκότωσε έναν, τον Ιβάνωφ, όμως οι ιδεολογικοί του απόγονοι στην Καμπότζη, οι κομμουνιστές επαναστάτες «Κόκκινοι Χμέρ» σκότωσαν γύρω στα 2.000.000. Αντίθετα, οι αναρχικοί, επηρεασμένοι όχι μόνο από το ρωσικό αλλά και το γαλλικό επαναστατικό κίνημα, ιδιαίτερα οι Γάλλοι, ανέπτυξαν τον ατομικισμό σαν απάντηση στην ιδεολογία της θυσίας, που το κίνημα είχε κληρονομήσει από τον χριστιανισμό, και κατά την αναβίωση του αναρχισμού μετά την δεκαετία του 1950, δεν θεωρούνταν πλέον αυτονόητη η θυσία, και στην θέση της οι αναρχικοί έβαλαν την βελτίωση της καθημερινότητας τους και της καθημερινότητας των άλλων. Ήδη από το 1965 ο μετέπειτα πιο γνωστός Αμερικανός αναρχικός, ο Μάρρη Μπούκτσιν είχε με κείμενά του τονίσει την σημασία της οικολογίας για τον πλανήτη και τους ανθρώπους, ενώ για τα κοινωνικά κινήματα, όπως το εργατικό, τονίζε την σημασία της άμεσης βελτίωσης της καθημερινότητας των ανθρώπων, την οποία μπορούσε πλέον να εξασφαλίσει η μεταβιομηχανική οικονομία της Δύσης. Και οι αντιεξουσιαστικών τάσεων Καταστασιακοί (Situationnistes), που έδρασαν κυρίως στην Γαλλία την δεκαετία του 1960, θεωρούσαν ότι «όποιος μιλάει για επανάσταση και δεν αναφέρεται στην καθημερινή ζωή, έχει ένα πτώμα μέσα στο στόμα του».

Τελειώνοντας, γιατί νομίζω ότι αρκετά σας κούρασα με τόσα ονόματα και τόσες λεπτομέρειες σχετικές με τα αυτά που λέει το βιβλίο, θα ήθελα

να ενημερώσω όσους δεν την ξέρανε, μάλλον τους περισσότερους, ότι χθες πέθανε σε ηλικία 57 χρονών η συντρόφισσα Σταυρούλα Λαγκαδινού, η οποία υπήρξε η πρώτη αναρχική που μπήκε στην φυλακή στην Ελλάδα, τουλάχιστον μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και μπήκε εξαιτίας της συμμετοχής της στα επεισόδια που έγιναν στην Αθήνα στις 18 Οκτωβρίου 1977, όταν μαθεύτηκε ότι στις φυλακές του Σταμχάιμ της Γερμανίας, βρέθηκαν αυτοκτονημένοι οι Γερμανοί τρομοκράτες, ή πιο σωστά αντάρτες πόλεις: Μπάαντερ, Έσλιν και Ράσπε. Αυτά για την Σταυρούλα και τους Γερμανούς θεωρούμενους τρομοκράτες. Επίσης, θέλω να σας θυμίσω ότι στην Ελλάδα υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις αντιεξουσιάστριες, που βρίσκονται στην φυλακή θεωρούμενες από το κράτος τρομοκράτισσες, η Όλγα Οικονομίδου, η Αγγελική Σπυροπούλου, η Κωνσταντίνα Αθανασοπούλου και η Πώλα Ρούπα. Τα λεφτά που μαζεύονται από τις πωλήσεις αυτού του βιβλίου, πηγαίνουν αποκλειστικά στις φυλακισμένες και στους φυλακισμένους επαναστάτες, που το κράτος θεωρεί τρομοκράτισσες και τρομοκράτες, μέσω του Ταμείου Αλληλεγγύης Φυλακισμένων και Διωκόμενων Αγωνιστών.

---

\* Όπως αναφέρεται στο Καταστατικό του Δ.Π.Δ., τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας περιλαμβάνουν εγκλήματα όπως την εξολόθρευση αμάχων, την υποδούλωση, τον βασανισμό, τον βιασμό, την εξαναγκαστική εγκυμοσύνη, τον κατατρεγμό πολιτικών, φυλετικών, εθνικών, εθνοτικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών ομάδων ή ομάδων με βάση το φύλο, και τις εξαναγκαστικές εξαφανίσεις – αλλά μόνο όταν είναι μέρος μιας εκτεταμένης ή συστηματικής επίθεσης που στρέφεται εναντίον αμάχων πληθυσμών.